

UDK 070 Kraglski Dalmatin (091)

811.163.42'371:070](091)

Pregledni članak

Primljen: 7. 1. 2009.

Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2009.

NIKOLA MARKULIN

Franje Baruna Trenka 13, HR – 23000 Zadar

nikola.markulin@gmail.com

O IDEOLOGEMU "DALMACIJA" U *KRAGLSKOM DALMATINU**

Temelj je ovog rada analiza ideologema i njihove učestalosti u tekstovima *Kraglskog Dalmatina* (1806.-1810.) pisanima hrvatskim jezikom. U obzir su uzeti samo oni ideologemi koji se odnose na Dalmaciju i njoj susjedne krajeve, a posebice je pažnja usredotočena na ideologeme koji u kontekstu stvaranja nove političke zajednice imaju važnu simboličku funkciju. Rezultati analize učestalosti ideologema objašnjeni su u kontestu "geneze" ideje "dalmatinske" nacije, pri čemu su za njihovo bolje razumijevanje iskorišteni noviji teorijski dosezi radova o nacijama i nacionalizmu.

KLJUČNE RIJEČI: *Dalmacija, "dalmatinska" nacija, ideologem, Kraglski Dalmatin*

"Ovi list kako Kraglski Dalmatin imma vazda nastojati da svoji Stiozci najdu u gnemu sto moxe svej to visce uzmnoxiti gnihovu gliubav prama otaxbini, gniovu xegliu za dobro opchieno, gnihovo uminje za mochiga dostignuti...", piše u jednom "članku" *Kraglskog Dalmatina* naslovljenom "RAZMISGLIANJA varhu otaxbenih posalaa, DALMATINOM".¹ Ove misli, upućene čitateljima, ocrtavaju perspektivu iz koje *Kraglski Dalmatin* – autori ga tekstova nazivaju *otaxbeni list/il patrio foglio* – prve novine na hrvatskom jeziku pokrenute od strane francuske uprave u Dalmaciji, do sada u znanstvenoj i stručnoj literaturi nije bio razmotren.²

* Naslov periodike donosim kako je otisnut u njoj, jednako tako citate iz nje, dok pojmove pišem suvremenim hrvatskim slovom.

¹ Tekstu na talijanskom jeziku naslov je "RIFLESSIONI sopra oggetti patrii, AI DALMATINI.", a navedeni početak "članka" glasi: "In qualita di Regio Dalmata deve questo foglio avere in mira che i suoi Lettori trovino in quello di che sempre piu accrescere l'attaccamento loro alla patria, il comun bene, i lumi per procurarlo ad essa cioe a loro medesimi..." (br. 5, 31. V. 1807: 33.). Navedenim načinom u daljnjem tekstu navodit ćemo citate iz *Kraglskog Dalmatina*.

² O *Kraglskom Dalmatinu* je napisano nekoliko studija. To su (kronološkim redom): Petar Karlič, *Kraglski Dalmatin (1806-1810)*, Zadar, 1912; Rudolf Maixner, "Nešto o listu Regio Dalmata – Kraglski Dalmatin i njegovu uredniku Benincasi", *Rad JAZU. Odjel za filologiju*, knjiga 290, Zagreb, 1952, str. 113– 128; Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771. – 1939.*, Zagreb, 1962; Zlatko Vince, "Rječničke, posebno terminološke osobine 'Kraglskoga Dalmatina'", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio lingvističko – filološki* (2), sv. 3, 1962, str. 66– 83; Mirjana Šokota, 'Kraglski Dalmatin' (*Bibliografija*), Zadar, 1989; Stijepo Obad, "'Kraljski Dalmatin' 1806. – 1810. (Uz 190. obljetnicu izlaženja lista)", *Zadarska smotra*, br. 1– 3, Zadar, 1999, str. 559– 637. Zlatko Vince je problematici *Kraglskog Dalmatina* posvetio nekoliko poglavlja u knjizi *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb,

Upravo iz te perspektive, ponajprije koristeći dosadašnja istraživanja o genezi ideje "dalmatinske nacije", pokušat ćemo, na osnovi analize ideologema koji se javljaju u tekstovima *Kraglskog Dalmatina* na hrvatskom jeziku, objasniti i razumjeti fenomen *Kraglskog Dalmatina*.³ Prilikom takvog pristupa valjalo nam je u obzir uzeti rezultate suvremenih (mahom teoretskih) istraživanja o fenomenu nacije (i nacionalizma).⁴ U skladu s njima pažnju smo, prilikom analize ideologema u tekstovima *Kraglskog Dalmatina*, usredotočili na one od posebnog simboličkog značaja za "nacionalno" shvaćenu (i zamišljenu) zajednicu. Osim toponima, etničkih imena i naziva jezika to su pojmovi *narod*, *nacija*, *građanin*, *država* i *otadžbina*.⁵

Ideju "dalmatinske nacije" usvojio je generaciju prije dolaska Francuza u Dalmaciju dio intelektualne elite pod dojmom filozofije prosvjetiteljstva (Vrandečić, 2002: 45). Nakon uspostave francuskog suvereniteta u Dalmaciji tu su ideju preuzeli dalmatinski frankofili shvaćajući "dalmatinsku naciju" kao plod francuske ideje da se "svakoj naciji omogući oslobođenje" (Vrandečić, 2002: 52). Niz opsežnih reformi provedenih od strane francuske uprave na svim društvenim razinama trebao je od Dalmacije stvoriti modernu, svjetovnu državu (Vrandečić, 2002: 52).

Našim bismo istraživanjem trebali utvrditi kako je u odnosu spram tih napora stajao *Kraglski Dalmatin* kao medij masovne javne komunikacije.⁶

2002, posebno str. 106–121. Godine 2007. izašao je zbornik radova *Kraljski Dalmatin – 200 godina zadarskog i hrvatskog novinarstva u europskom kontekstu*, kao rezultat znanstvenog skupa održanog na Sveučilištu u Zadru 2006. godine. No, samo se dva rada u zborniku bave *Kraglskim Dalmatinom* i okolnostima njegova tiskanja. To su radovi Nedjeljke Balić-Nižić, "Književno i kulturno djelovanje Ivana Kreljanovića – Albinonija, jednog od urednika Kraljskog Dalmatina", *Kraljski Dalmatin – 200 godina zadarskog i hrvatskog novinarstva u europskom kontekstu*, Zadar, 2007, str. 91–101 i Ljerke Šimunković, "Kraljski Dalmatin i problem prevođenja", *Kraljski Dalmatin – 200 godina zadarskog i hrvatskog novinarstva u europskom kontekstu*, Zadar, 2007, str. 255–266. Posebno pregledan prikaz "tehničkih" karakteristika *Kraglskog Dalmatina* (grafičko osmišljavanje lista, variranje broja stranica, podaci o planiranoj i ostvarenoj nakladi, raspacavanje...) vidi u tekstu (svojevrsnom predgovoru) Stijepe Obada, "Počeci novinstva u Dalmaciji" iz knjige *'Kraglski Dalmatin' (Bibliografija)*, str. 5–11.

³ Koncept ideologema i analizu njegove učestalosti preuzeli smo iz djela Zrinke Blažević, *Vitezovičeva Hrvatska između stvarnosti i utopije*, Zagreb, 2002, posebno str. 118.

⁴ Za pregled i kritičku analizu paradigmi i teorija o naciji i nacionalizmu vidi Anthony D. Smith, *Nacionalizam i modernizam*, Zagreb, 2003; Christophe Jaffrelot, "For a theory of nationalism", *Revisiting Nationalism. Theories and Processes*, London, 2005: 10–61; Ian Scales i Oliver Zimmer, "Introduction", *Power and the Nation in European History*, Cambridge, 2005: 1–29.

⁵ Pojam otadžbina dobar je primjer ilustracije poteškoća zbog kojih smo se odlučili na suvremeni hrvatski slovopis. Od ukupno 62 puta koliko se u tekstovima na hrvatskom jeziku javlja, pojam otadžbina šest je puta otisnut kao *ottasbina*, sedam puta kao *otacbina*, dva puta kao *otazbina*, jednom kao *otaccbina* i 47 puta kao *otaxbina*. Prikaz većeg broja jezičnih problema s kojim su se susretali autori (i/ili prevoditelji) tekstova *Kraglskog Dalmatina* vidi u: Zlatko Vince, "Rječničke, posebno terminološke osobine 'Kraglškoga Dalmatina'", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio lingvističko – filološki (2)*, sv. 3, 1962, str. 66–83.

⁶ Kratak i precizan osvrt na značaj francuske uprave u pogledu procesa vernakularizacije daje Dubravko Škiljan u djelu *Govor nacije*. Škiljan u tom kontekstu promatra, pored od francuske uprave poticano izdavanje dviju gramatika, i *Kraglski Dalmatin*. Osim što je za potrebe novinskog iskaza prilagođen idiom, francuska uprava je u skladu s francuskim principima jezične politike vernakularni idiom posve determinirano politički i administrativno povezala s određenim teritorijem, što je uz pravopisnu i gramatičku standardizaciju predstavljalo i pravi pokušaj politizacije vernakulara. Opširnije o tome vidi u: Dubravko Škiljan, *Govor nacije*, Zagreb, 2002, posebno str. 263–264. Ovdje nije na odmet ukazati na činjenicu da je i u vrijeme mletačke vlasti, koja se spram jezika, zbog drugačijeg shvaćanja "vlasti", odnosila na drugačiji način, u Dalmaciji postojala ravnopravnost hrvatskog i mletačkog idioma.

IDEOLOGEMI KOJI SE ODOSE NA TERITORIJ

Prilikom analize učestalosti ideologema u tekstovima *Kraglskog Dalmatina* pisanim hrvatskim jezikom prvo smo pažnju usmjerili na toponime.⁷ Očekivano, u 175 brojeva *Kraglskog Dalmatina* među ideologemima posve dominira ime Dalmacija. Poduže objašnjenje, pored činjenice da je *Kraglski Dalmatin* bio službeno glasilo u Dalmaciji, nije ovdje potrebno.

U *Kraglskom Dalmatinu* izbrojali smo ukupno 943 ideologema koji se odnose na toponime. Tako se ideologem *Dalmacija* javlja 866 puta, što čini 91,84%. U talijanskom prijevodu stoji *Dalmazia*.

Razdvojimo li učestalost ideologema *Dalmacija* po godinama izlaženja *Kraglskog Dalmatina* dobivamo slično stanje. U 25 brojeva 1806. godine izbrojali smo 211 ideologema koji se odnose na toponime, od čega je čak 206 ili 97,63% *Dalmacija*. Godine 1807. (52 broja) od ukupno 222 ideologema, njih 214 je *Dalmacija*. Slična slika pokazuje nam se i 1809. godine (52 broja) kada se ideologem *Dalmacija* javlja 268 puta od ukupno 283 izbrojana ideologema koji se odnose na toponime. Od 166 ideologema toponima u 1809. godini njih 156 je *Dalmacija*. U šest brojeva *Kraglskog Dalmatina* 1810. godine dolazi do značajne promjene. Među ideologemima koji se odnose na toponime, a kojih smo izbrojali ukupno 61, *Dalmacija* se javlja tek 22 puta – 36,07%. Naime, te su godine nastupile značajne političke i upravne promjene francuske vlasti u Dalmaciji. Očita je potpuna dominacija ideologema *Dalmacija* u brojevima razdoblja od 1806. do 1809. godine. Od 882 ideologema koji se odnose na toponime u tom razdoblju 844 ili 95,69% je *Dalmacija*.

Pokrajina Dalmacija 1810. godine izuzeta je iz Talijanskog Kraljevstva i priključena novoj političkoj tvorevini francuske vlasti – Ilirskim provincijama ili – kako ih *Kraglski Dalmatin* u hrvatskom tekstu naziva – *Darxavama Slovinskim*. Toponim – *Darxave Slovinske* – najbrojniji je, očekivano, te 1810. godine. Javlja se 26 puta (46,62%) u tom obliku. *Darxave Slovinske* u talijanskom tekstu je prevedeno s *Province Illiriche* ili *Province dell'Illirio*. Osim tog ideologema još deset puta se u hrvatskom tekstu javlja *Zemlje Slovinske*, ali u tekstu tada uvijek stoji formulacija *Vojska (od) Zemglie Slovinske*, dakle u funkciji atributa, odnosno u talijanskom tekstu *armata dell'Illirio*. Zajedno ideologemi *Darxave Slovinske* i *Zemglie Slovinske* čine 59,02% svih ideologema koji se odnose na toponime i iz njih izvedene attribute u svim tekstovima *Kraglskog Dalmatina* 1810. godine.

Budući da se u tekstovima (pisanim hrvatskim jezikom) *Kraglskog Dalmatina* uz ideologeme toponima nalaze ideologemi kojima se označava "političko uređenje" konkretnog teritorija, kako bismo dobili cjelovitiji prikaz i u našoj analizi, obradit ćemo ih skupa.

Dakle, od 866 puta koliko se javlja ideologem *Dalmacija* 38 puta uz njega stoji ideologem kao oznaka za političko uređenje tog teritorija. Od toga nalazimo da

⁷ Valja ovdje odmah naglasiti da smo se prilikom analize svih ideologema usredotočili samo na one koji se odnose na Dalmaciju i njoj susjedne krajeve. Analiza svih ideologema koji se javljaju u tekstovima *Kraglskog Dalmatina* pokazala bi posve drugačiju sliku, jer se dobar dio tekstova odnosi na vijesti s europskih ratišta ili stanja u ostalim europskim zemljama. Međutim, smatramo da su oni za potrebe ovog rada irelevantni.

je 20 puta *Dalmacija* označena kao *Država* odnosno u hrvatskom tekstu *Derxava Dalmatinska*, a u talijanskom *Provincia di Dalmazia* ili *il Territorio Dalmata*. *Provinczijam od Dalmaczije* prevedeno je na talijanski kao *Provincie di Dalmazia* i javlja se pet puta (u uvijek u množini). *Kraina od Dalmaczie* ili *Kraïne Dalmatinske* pronalazimo tri puta. *Oblast(i) od Dalmaczie* također se javlja tri puta, kao i *Pokrainsi Dalmatinskoj/Littorale Dalmatino*. Jednom pronalazimo *zemaglia Dalmatinskih*, a jednom uz ideologem *Dalmacija* autor teksta navodi da je bila uređena kao kraljevstvo: "...pod Austriom Dalmazia i Arbania cignaha jedno Kraglievstvo./... sotto l'Austria la Dalmazia ed Albania formavano uno Regno." (br. 44, 30. X. 1807: 351).

Poslije ideologema *Dalmacija* i *Države Slovinske* najbrojniji ideologem u *Kraglskom Dalmatinu* koji se odnosi na toponime je *Hrvatska*. Javlja se 23 puta ili 2,44% od ukupnog broja (943) ideologema koji se odnose na toponime i iz njih izvedene attribute. Po godinama učestalost ideologema *Hrvatska* izgleda ovako: 1807. – jednom, 1808. – devet puta, 1809. – 10, 1810. – triput. Za ideologem *Hrvatska* u talijanskom tekstu uvijek stoji *Croazia* i on uvijek označava teritorij pod habsburškim ili turskim suverenitetom. Spominje se kao teritorij s kojim graniči *Dalmacija* u proglasima i uputama o trgovini, prometu, granicama i vijestima o vojnim akcijama. Prvi put se ideologem *Hrvatska* kao toponim spominje u 3. broju iz 17. siječnja 1807. u članku o trgovini: "Jao nami da targovanje od solli s' Kroaziom, Bosnom, i Erzegovinom nebi privello hrane u Dalmaziu!/Guai a noi se il commercio del sale colla croazia, colla Bosnia, colla Erzegovina non ne facesse entrare in Dalmazia una grandissima quantita!" (br. 3, 17. I. 1807: 24). U sličnom značenju taj ideologem pronalazimo i u sljedećim primjerima: "...nie dosta sve xitto koje dolazi iz Kraina turskih Kroaczie, Bosne, Erczegovine, iz Kraine Ungarske, iz inejacsne Croaczie Austrianske, iz Italie i ost./...non bastagno le granaglie, che discendono dalle provincie turchie, Croazia, Bosnia ed Erzegovina, dal paese Ungarico, dalla contraminale Croazia Austriaea, dall'Italia, ec." (br. 25, 17. VI. 1808: 197); "Planina Velebichia kojanas razdigliuje od Kroaczie.../Il Monte Vellebich che divide della Croazia..." (br. 30, 22. VII. 1808: 234); "...prijd groznim vojniczim idu jatta od razbojnika i ajduka dalmatinskih, koji svi kolliczi utekosce u Kroaziuc pokleje ovdj dosclo novo Vladagne/...precedere le sue truppe Croate da bande d'assassini dalmatini, che dopo il nuovo Governo in Dalmazia si sono tutti salvati in Croazia..." (br. 18, 4. V. 1809: 129).

Godine 1806. javlja se ideologem *Slovinska Drxava*. U tekstu stoji: "...od razliciti mista ove slovinske Darxave./...dai varj dipartimenti di questa provincia dell'Illirio." (br. 2, 19. VII. 1806: 15).

Osim ovih ideologema u tekstovima *Kraglskog Dalmatina* pronalazimo sedam puta i ideologem *Istra*, odnosno na talijanskom jeziku *Istria*.⁸

Ideologema kojima se označava politička organizacija teritorija, a koji u tekstu ne stoje neposredno uz ideologem toponim/atribut u tekstovima *Kraglskog Dalmatina* pronašli smo 340. Od njih najbrojniji je ideologem *Država*. Javlja se 223

⁸ Identično prepoznavanje toponima pronalazimo i u ostalim suvremenim izvorima, odnosno u pismima francuskog maršala Marmonta i talijanskog potkralja Beauharnaisa (usporedi Maršal Marmont, *Memoari*, Split, 1984: 111 i 131).

puta ili 65,59% od ukupnog broja. U talijanskom tekstu u golemoj većini slučajeva (171) za ideologem *Država* stoji *Provincia*, devet puta *Territorio*, *Stato* (u četiri slučaja), *Distretto* (3) i *Pubblica* (2).

Iako nije oznaka za političko uređenje teritorija, u kontekstu koji ćemo izložiti u kasnijoj analizi posebno je bitan ideologem *Otačbina*. U tekstovima (na hrvatskom jeziku) *Kraglskog Dalmatina* izbrojali smo ga 62 puta. Razlučimo li učestalost tog ideologema po godinama dobivamo sljedeću sliku: 1806. godine ideologem *Otačbina* javlja se 29 puta, 1807. godine 24 puta, 1808. godine osam puta, 1809. godine jednom, a u šest brojeva iz 1810. godine, što je vrlo znakovito – nijednom! U talijanskom tekstu za ideologem *Otačbina* stoji *Patria*.

Od ostalih ideologema kojima se označava politička organizacija teritorija, a koji u tekstu ne stoje neposredno uz ideologem toponim/atribut slijede po brojnosti: *Provincija* (19), *Zemlja* (11), *Kraina* (10), *Općina* (5), *Kraljevstvo* (4), *Oblast* (3), *Pokrajina* (1) i *Kneževina* (1).

IDEOLOGEMI KOJI SE ODNOSU NA STANOVNIŠTVO

Ideologema koji se odnose na etnička imena u hrvatskom prijevodu tekstova *Kraglskog Dalmatina* pronašli smo 478. Autori *Kraglskog Dalmatina* razlikuju 11 etničkih imena.⁹ Zajedno s ideologemima koja se odnose na etnička imena valja, kao što stoji i u tekstovima *Kraglskog Dalmatina*, radi potpunije slike obraditi i ideologeme koji se odnose na kategorizaciju stanovništva.

Ponovno je ideologem *Dalmatinci* – očekivano – najučestaliji. Etničko ime *Dalmatinci* u tekstovima pronalazimo 347 puta, što iznosi 72,75% od ukupnog broja svih etničkih imena. Razlučimo li učestalost ideologema *Dalmatinci* po godinama izlaženja *Kraglskog Dalmatina* dobivamo sljedeću sliku: 1806. godine javlja se 96 puta, a u odnosu na ukupno 120 izbrojanih etničkih imena u brojevima toga godišta to iznosi 80%; godine 1807. javlja se 108 puta što u odnosu na ukupno 149 izbrojanih etničkih imena za tu godinu iznosi 72,48%; 1808. godine od ukupno 148 etničkih imena, 89 je ime *Dalmatinci* (59,73%); 1809. godine od 56 etničkih imena, 50 je *Dalmatinci* (89,29%); konačno, u šest brojeva 1810. godine sva četiri pronađena etnička imena su *Dalmatinci* (100%). Za ideologem *Dalmatinci* u talijanskom tekstu stoji uvijek *Dalmati* ili *Dalmatini*.

Uz dalmatinsko etničko ime 74 puta u tekstovima neposredno stoji i ideologem koji se odnosi na kategorizaciju stanovništva. Najčešće je to ideologem *puk*, odnosno *puk Dalmatinski*, na kojega smo naišli 54 puta. U tekstovima na talijanskom jeziku to je *popolo Dalmatino*. Često puta su tako naslovljeni proglasi i naredbe, pa se tom imenu dodaju i epiteti kao slavni, dobri, čestiti... Evo nekoliko primjera: "Dobri puk Dalmatinski/Buon Popolo Dalmatino" (br. 2, 19. VII. 1806: 10) ili "O vridni Puce Dalmatinski/O bravo Popolo Dalmata" (br. 6, 16. VIII. 1806: 41) ili "Virnome Puku Dalmatinskomu/A fedele popolo dalmatino" (br. 10, 13. IX. 1806: 73).

⁹ I ovdje je kao i u slučaju analize ideologema koji se odnose na toponime i iz njih izvedene attribute potrebno naglasiti da je naše istraživanje obuhvatilo samo etnička imena u Dalmaciji i njenom susjedstvu.

U 16 primjera pronašli smo da uz dalmatinsko etničko ime stoji ideologem *narod*, za koji smo u tekstovima na talijanskom jeziku utvrdili da je to *nazione*, primjerice: "...i u Razglasu suemu Narodu Dalmatinskomu.../...e nel proclama tutta la nazione Dalmata..." (br. 7, 23. VIII. 1806: 54) ili "...Dalmatinski Narod.../... la Nazione Dalmata..." (br. 16, 15. IV. 1808: 124); ali i u tri slučaja *popolo*.

Osim ideologema *puk/popolo* i *narod/nazione* uz dalmatinsko etničko ime tri puta pronašli smo ideologem *podložnici/suditti*, a jednom *građanin*: "...dobra gradjanina Dalmatina.../...il buon cittadino Dalmata..." (br. 13, 28. III. 1807: 103-104). U tekstovima pronalazimo ideologem *gradjani* koji se ne odnosi na neko etničko ime, već na stanovnike određenog grada (u pravilu u Dalmaciji).

Ideologem *Narod/Nazione*, a da uz njega ne stoji etničko ime pronašli smo 45 puta. U brojevima *Kraglskog Dalmatina* 1810. godine više ne nalazimo ideologem *Narod*.¹⁰ Deset puta pronašli smo ideologem *Puk/Popolo*, a da uz njega ne stoji etničko ime. Od ostalih ideologema koji se odnose na kategorizaciju stanovništva pronašli smo (po brojnosti): *Prebivaoci/Abitanti* (9), *Građani(n)/Cittadino* (6), *Podložnik(ci)* (3), *Otačbenik* (1) i *Žiteljstvo* (1).

Drugi po brojnosti ideologem koji se odnosi na etničko ime u tekstovima *Kraglskog Dalmatina* je *Vlasi/Vlah*, koje se javlja 103 puta što čini 21,59% svih etničkih imena.¹¹ Uz etničko ime *Vlasi/Vlah* nikada, što je zanimljivo, ne stoji ideologem koji bi ukazivao na kategorizaciju imenovanog stanovništva kao što je npr. *narod*, *puk*, *nacija*, *građani* i sl. Razlučeno po godištimama vlaško etničko ime javlja se 1806. godine 15 puta; 1807. godine 30 puta; 1808. – 54; 1809. – 4 puta. U tekstu na talijanskom jeziku za ideologem *Vlasi/Vlah* stoji *Morlacchi/Il Morlacco*. Međutim, postoje i izuzeci, odnosno jednom za ideologem *Vlasi* u tekstu na hrvatskom jeziku stoji *Valacchi* na talijanskom, a druga dva puta za ideologem *Vlasi* stoji *Dalmati* (oba u jednom "članku").¹²

Hrvatsko etničko ime javlja se u tekstovima *Kraglskog Dalmatina* 12 puta. Prvi put se ideologem *Hrvati* javlja u drugom broju *Kraglskog Dalmatina*: "Prosastna vrimenta puna ceditosti spomigliahu slavu i Vojnika Arvaskih, i Genia, i Brodova Liburnskih.../Le memerie dell'antica prosperita ricordava no la gloria delle Coorti dell'Illirio, e delle navi della Liburnia..." (br. 2, 19. VII. 1806: 11). Za etničko ime *Hrvati* u talijanskom tekstu se upotrebljavaju pet različitih etničkih imena *Illiri*, *Dalmati*, *Morlacchi*, *Croati* i *Sciavoni*.

¹⁰ Treba ovdje napomenuti da je te 1810. godine izašlo samo šest brojeva (posljednji broj izašao je 1. travnja 1810. godine), što je znatno manje nego li svih ostalih godina (1806. godine 25 brojeva, 1807. godine 52, 1808. godine 52, te 1809. godine 40 brojeva). Stoga, prije nego li se pokuša objasniti činjenicu da 1810. godine kada je Dalmacija ušla u sastav "Ilirskih provincija" u tekstovima *Kraglskog Dalmatina* više ne pronalazimo ideologeme *otadžbina/patria* i *narod/nazione*, ovo valja imati na umu.

¹¹ Po nekim je autorima upitno može li se o kolektivnom imenu *vlah/vlasi* govoriti kao o etničkom. Ivo Rendić-Miočević ističe da su nazivi *Vlah* i *Morlak* istoznačni za vojno stanovništvo Dalmacije. Iz toga slijedi da se radi o statusnom, a ne etničkom imenu. Opširnije o tome vidi: Ivo Rendić-Miočević, *Hrvatski identitet*, Rijeka, 2006.

¹² U "članku" se govori o austrijsko francuskim oružanim sukobima u kojima austrijska strana potiče Vlahe pod Napoleonovim suverenitetom na pobunu. U tekstu stoji: "Onni Vlasi, koji pustajuchise zamamiti...Onni Vlasi kojise oposcene.../Que' Dalmatini che cedondo a cosi esecrabili misure...Que' Dalmatini che si distingueranno..." (br. 18, 4. V. 1809: 130)

Tri puta za *Hrvati* u tekstu na hrvatskom jeziku stoji *Dalmati* u talijanskom, sve u istom "članku" u kojem se govori o regrutiranju za francusku vojsku: "Novi soldati Hervati budu prigledani kako isti soldati Francesi.../I nuovi Soldati Dalmati vengon trattati, come i soldati Francesi...", dalje "Vridni Hervat gosp. General Millossevich.../L egregio Dalmata sig. Generale Milossevich...", i najzad "Ovi uxmnexeni Princip spomigne vavik gliubav koju nosi Hervatima.../Questo Augusto Principe non parla che dell'affetto che porta ai Dalmati..." (br. 5, 9. VIII. 1806: 38).

Još dvaput se hrvatsko etničko ime spominje u svezi s regrutiranjem i opremanjem stanovništva za vojsku, a tada u talijanskom tekstu umjesto etničkog imena stoji *Nazionali*: "Meju dobrovoglni Hervati mochjese jos primit oni koji prjigose doba od 30 godina.../Fra i volontarj potranno accetarsi ancora quelli fra i Nazionali che avessero oltrepasato i 30 anni...; Soldati Hervati ochie biti prilipo obuceni u mast zeleni,i cergljeni..." (br. 6, 16. VIII. 1806: 44).

U broju 10. iz 1806. godine u hrvatskom tekstu na stranici 76. stoji "...za samoga Hervata...", a u istom tekstu na talijanskom jeziku koji se nalazi u broju 9. iste godine na stranici 71. stoji "...che del Morlacco...".

U broju 9. iz 1807. godine kao i prvi put kad se spominje, etničko ime *Hrvati* (u funkciji atributa) u talijanskom tekstu stoji *Illiri*: "Ti uccini da Mladost Harvaska uspravi svoj pogled put istine put liposti, i da gnezin razum promisglia uzorite pute od mudrosti./Per voi intelletto di vivida Gioventu dallo scintillante squadra d'Illirio figlia nel ver, nel bello affissasi e dello scible li fulgidi spazj avido percome." (br. 9, 28. II. 1807: 71).

Jednom za ideologem *Hrvati* u talijanskom tekstu stoji *Sciavoni*: "U ovom broju ne ulizaju...ni Harvati, ni Valaki...ni druga naseljenja od Karsaatjanaa.../...senza comprendere... Sciavoni, Valacchi...e le colonie de Franchi..." (br. 13, 28. III. 1807: 102).

Jedina dva puta kada za etničko ime *Hrvati* u tekstu na talijanskom jeziku stoji *Croati* njime se označava stanovnike pod habsburškim suverenitetom. Tako se prvi puta spominju: "...Kroati koji su na mejascim.../...I limitrofi Croati..." (br. 26, 30. VI. 1809: 194). Dok drugi puta stoji: "Jedan dobar dio Kroataa Austrijskih iscte i prosi ulisti u Dalmacziu s'gnihovin xivotinam, i ucinnitise podloxnici VELLIKOGA NAPOLEONA.../Buon numero di croati austriaci chieggono e supplicano d'enterare in Dalmazia coi loro bestiami, edivenir sudditi del GRANDE..." (br. 27, 7. VII. 1809: 198).

Od ostalih ideologema koji se odnose na etnička imena po brojnosti slijede: *Poljičani* četiri puta, *Slaveni* također četiri puta, *G(a)rci* tri puta (s tim da jednom u tekstu pronalazimo "...Garcki Narod.../...la greca nazione..." (br. 49, 2. XII. 1808: 385), *Srbi* (2), *Latini*, *Crnogorci* i *Arkachi* po jedan put.¹³

¹³ Upitno je jesu li čak i s ondašnje perspektive imena kao što su Poljičani, G(a)rci, Latini i Arkachi etnička.

OSTALI IDEOLOGEMI

Ideologema koji se odnose na ime nekog jezika u tekstovima *Kraglskog Dalmatina* pronašli smo 21. Već se u prvom broju u hrvatskom tekstu javlja ideologem *Arvazki jezik*, dok u talijanskom stoji *Illirico*, odnosno u uvodnom "članku" u kojem "uredništvo" predstavlja publici novi list: "Bichie poisti nacin onno taliansko skazagne prineseno u slovuni Arvazki jezik, za vechiu lasnost, nesamo onni koji drughe jezike nepasiduju, dalli onni isti, koj vechie gliube sluxitse svojm materinim govoregnem, negho Talianskim./Quindi al testo Italiano originale si contrappone la traduzione in Illirico, come il linguaggio piu generalmente indigena per quella interna o lontana parte degli abitanti, i quali di questa loro veneranda e bella madrelingua fanno maggior uso che dell' italiana." (br. 1, 12. VII. 1806: 2).

Od pronađenog 21 ideologema koji se odnosi na ime jezika u hrvatskom tekstu 13 puta jezik ima ime *slovinski*, a ime *hrvatski* osam puta. Za ideologeme *hrvatski jezik* i *slovinski jezik* u talijanskom tekstu stoji *Illirico*. Od ukupno osam puta, ideologem *hrvatski jezik* u brojevima iz 1806. godine pronalazimo pet puta, a godine 1807. tri puta. Ideologem *slovinski jezik* godine 1806. javlja se osam puta, godine 1807. četiri i 1808. godine jednom. Sudeći prema godištima izlaženja lista, oba ideologema koja se odnose na ime jezika ravnomjerno su raspoređena.

Navest ćemo još nekoliko primjera kako se u tekstovima *Kraglskog Dalmatina* javljaju spomenuti ideologemi: "...cinitti hocchii priniti odma u jezik harvaski i dati na svitlost jedno kratko govorenje varhu ovoga texanja i nastojati hocchii prosutiga svude./...come paso dal canto miofaro tosto tradurre in illirico e stampare il mio picciolo trattatello su questa coltivazione,e lo sparegereo qui dappertutto." (br. 3, 17. I. 1807: 22); "U prosastom list ostavismo prinit u jezik harvaski jedan dio Naredbe Providurove..." (br. 6, 7. II. 1807: 46); "...ovu Zapovid, kojachie bitti prinesena u jezik Italianski i Harvaski, proglasena po svoj Dalmaczii...na Misi Xupniskoj.../...del presente Ordine, il quale sara tradotto in Italiano e in Illirico, pubblicato in tutta la Dalmazia..." (br. 26, 27. VI. 1807: 206); "...kgnigom pritiskopisanom u slovinski jezik.../...Colla circolare a stampa in Illirico..." (br. 8, 30. VIII. 1806: 64); "...Proglasenje G.U. Providura Generala u obadva jezika Italianski i Slovinski./...folia il Proclama di S.E. Proveditor generale nelle due lingue, Italiana ed Illirica." (br. 12, 21. III. 1807: 93); "General Glavar naredjuje da ovo Razglasenje bude oznagneno po svoj Dalmaczij, i proscitveno u jezik Slovinski u vrime Pripovidanja Vangelja.../Il General in Capoordina che il presente Proclama sia pubblicato in tutta la Dalmazia, e letto in illirico alla predica del Vangelo..." (br. 27, 4. VII. 1807: 216); "...jedna nova Gramatika Jezika Slovinskoga./...in luce una nuova Grammatica della Lingua Illirica." (br. 38, 16. IX. 1808: 303).

Dominacija ideologema *dalmatinski* očita je i iz analize različitih atributa izvedenih iz tog imena. Tako ideologem *dalmatinski* u obliku različitih atributa u tekstovima pronalazimo 116 puta (primjerice: *priporodjenje Dalmatinsko/rigenerazione dei Delmati, sricchie Dalmatinske/felicità dei Delmati, jedne cette Dalmatinske/d'una legione Dalmata, ovaczaa Dalmatinskib/pecore Dalmatine...*).

U sličnoj funkciji pronašli smo deset atributa *vlaški* (primjerice: *megiu planine Vlasckelle montagna della Morlacchia* ili *Kogna Vlaskih/Cavalli Morlachi*).

Također, pronalazimo i atribut *hrvatski*. Jednom je to "Dobro Hervatsko.../ Il bene del Morlaco..."¹⁴; a drugi put: "...visce stotina Dalmatina obadvuih spola ghdi igraju i tanzaju na harvasku sdruxenu vojniskim skladnim udaranjem.../... piu centinaja di Dalmati d'ambi i sessi esercitarsi in giuochi e danze nazionali, accompagnate del suono della banda militare..." (br. 23, 13. XII. 1806: 180). Za potonji primjer vidjeli smo da je jednom i u slučaju etničkog imena *Hrvati* u hrvatskom tekstu stajalo *i Nazionali* u talijanskom (vidi gore, op.a.). U jednom zanimljivom primjeru pronalazimo atribut *hrvatski*, prvo kao *Garskih Harvaskih*, potom samo *Harvaski*, a ekvivalent u talijanskom tekstu je *Illirico*: "...od oblitih Garskih Harvaskih koje neznaju virovat nego Harvaski niti na drugi nacin nego Harvaski znadu biti Karstjani. Ovi, opchieno recceeni Arkachi.../...di famiglie addette al culto e rito Greco-Illirico-Slaviano, le quali non credono che in Illirico, ne d'altro cristianesimo, fuorché l'Illirico adottano la pratica religiosa. Questi, detti ordinariamente greci..." (br. 21, 29. XI. 1806: 163).

Još pronalazimo i slavenski atribut, kojemu je ekvivalent u talijanskom tekstu ilirski: "...davnoga Slovinskoga junasctva.../...del vetusto Illirico valore." (br. 20, 16. V. 1807: 158).

ZAKLJUČAK

Valjalo bi sada izdvojiti posebno značajne činjenice iz, na ovaj način, "iščitanih" ideologema. Ponajprije to je dominacija ideologema *Dalmacija* za koji smo utvrdili kako čini 91,84% svih ideologema koji se odnose na toponime, što je još naglašenije – 95,96% – izuzmemo li brojeve *Kraglskog Dalmatina* iz 1810. godine kada je *Država Dalmatinska/Provinzia di Dalmazia* kao politički subjekt pod suverenitetom talijanskoga kralja (i francuskog cara) ukinuta, a njen teritorij i stanovništvo priključeni novoj političkoj tvorevini *Državama slovinskim/Province dell'Illirio*. Nadalje, značajna je učestalost ideologema *otačbinal/patria*, koji se u tekstovima *Kraglskog Dalmatina* iz 1810. godine više ne javlja. U funkciji etničkog imena najbrojniji je ideologem *Dalmatinci/Dalmati (Dalmatini)*, a isti ideologem – *dalmatinski* – najčešći je i u funkciji različitih atributa. Premda uz dalmatinsko etničko ime najčešće stoji ideologem *puk/popolo*, učestalost tog ideologema, ako zbrojimo one koji stoje i one koji ne stoje neposredno uz etničko ime, podjednaka je ideologemu *narod/nazione*. Najzad, ideologemi koji se odnose na jezik su *slovinski* i *hrvatski* u tekstu na hrvatskom jeziku, odnosno *illirico* u tekstu na talijanskom jeziku. Ovakva zastupljenost triju ideologema kojima se označuje jezik u tekstovima *Kraglskog Dalmatina*, od kojih prva dva potječu "iznutra", a potonji "izvana", odgovara interpretacijama Dubravka Škiljana i Radoslava Katičića. Prema toj interpretaciji ideologem "ilirski" je naziv s pomoću kojeg su Drugi smjestili govornike južnoslavenskih idioma u vlastitu političku tradiciju i geografiju. Na sličan način treba razumjeti i naziv *slavenski*, no njegovo je porijeklo "unutrašnje". Što se tiče naziva *hrvatski*, za nj Katičić dokazuje kako

¹⁴ U ovom slučaju (a to je s tekstovima *Kraglskog Dalmatina* čest slučaj) tekst na hrvatskom jeziku i isti tekst na talijanskom jeziku ne nalaze se na istoj stranici, niti u istom broju lista. Tako se početak rečenice "Dobro Hervatsko..." nalazi u: br. 10, 13. IX. 1806: 76, a isti tekst na talijanskom jeziku u: br. 9, 6. IX. 1806: 71.

je u jednom svom značenju, kulturnom a ne političkom, postao moguća zamjena za *slavenski* (Škiljan, 2002: 243-244).

Ako bismo pokušali ovu sliku, dobivenu izdvajanjem najznačajnijih skupova ideologema iz tekstova *Kraglskog Dalmatina*, razumjeti unutar širega društvenog i povijesnog okvira, valjalo bi nam poći od rada Josipa Vrandečića u kojem se, između ostalog, elaborira i geneza ideje "dalmatinske nacije" u doba prosvjetiteljstva i u vrijeme francuske uprave u Dalmaciji. Naime, francuski simpatizeri regrutirani uglavnom iz redova obrazovane urbane elite razrađuju, od strane dalmatinskih prosvjetitelja osmišljenu, "dalmatinsku naciju" (Vrandečić, 2002).

Sudeći po našoj analizi ideologema izgledno je da su autori tekstova *Kraglskog Dalmatina* pripadali pristalicama te ideje, a zbog izrazite dominacije ideologema *Dalmacija*, *Država Dalmatinska*, *Dalmatinci*, *puk (popolo) dalmatinski*, *dalmatinski narod (nazione)* i *otadžbina (patria)* možemo pretpostaviti kako je čitav projekt oko pokretanja i uređivanja prvih novina na hrvatskom jeziku bio podređen toj ideji, odnosno u svrši njena ostvarivanja.

Na pitanje može li se ovako dobivena slika razumjeti u kontekstu suvremenih teorija o naciji u sklopu modernističke ili primordijalističke paradigme ili, pak, u sklopu etnosimboliističke teorije Anthony D. Smitha, samo na osnovu iščitanih ideologema unutar tekstova *Kraglskog Dalmatina*, ne može se odgovoriti.¹⁵ Ipak, izgleda da je presudnu ulogu u procesu "generiranja" ideje "dalmatinske nacije" odigrala društvena, poglavito intelektualna elita dalmatinskih gradova.¹⁶ U svezi s nastavkom "geneze" te ideje u tekstovima *Kraglskog Dalmatina*, a tako i njenim izlaženjem u "javnu sferu", kao djelu elite znakovito je ukazati na primjer Ivana Kreljanovića Albinonija, vodećeg ideologa francuske Dalmacije i stvoritelja mita o Veneciji kao tlačiteljici Dalmacije, koji je bio pomoćnik Bartolomea Benincase, glavnog urednika *Kraglskog Dalmatina*, te jedan od prevoditelja tekstova s talijanskog na hrvatski jezik.¹⁷

Nama valja samo dodati kako je zasigurno nakon čitanja *Kraglskog Dalmatina* "zamisliti" dalmatinsku naciju moglo znatno više ljudi. Naime, *Kraglski Dalmatin* se izvrsno uklapa u teoriju Benedicta Andersona o ulozi modernih tiskanih medija – novina i romana – u stvaranju pretpostavki za "zamišljanje" zajednice nacionalnog

¹⁵ I Josip Vrandečić, koji je u svoje istraživanje o, između ostalog, ideji "dalmatinske nacije" uključio mnogo više izvora i pokušao je razumjeti s mnogo šireg očista, na početku se svoje studije ogradio od obje paradigme, kazavši kako se njegovo istraživanje može uklopiti u obje. Opširnije u: Josip Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Zagreb, 2002: 12; Smith razlikuje pet paradigmi: primordijalističku, perenijalističku, etnosimboliističku, modernističku i postmodernističku. Opširnije vidi u: Anthony D. Smith, *Nacionalizam i modernizam*, Zagreb, 2003, posebno str. 226–229.

¹⁶ Najviše je presudnu ulogu društvene elite u procesu stvaranja nacije isticao Ernest Gellner, *Nacije i nacionalizam*, Zagreb, 1998. O eliti i ideji "dalmatinske nacije" vidi: Josip Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Zagreb, 2002.

¹⁷ O Albinoniju ideologu francuske Dalmacije vidi: Josip Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Zagreb, 2002, posebno str. 47. i 53; a o njegovoj suradnji s uredništvom *Kraglskog Dalmatina* vidi: Stijepo Obad, *Počeci novinstva u Dalmaciji 'Kraglski Dalmatin' (Bibliografija)*, Zadar, 1989: 5–11. Prema tvrdnjama Nedjeljke Balić-Nižić Albinoni je bio i jedan od urednika lista. Vidi u: Nedjeljka Balić-Nižić, "Književno i kulturno djelovanje Ivana Kreljanovića – Albinonija, jednog od urednika *Kraljskog Dalmatina*", *Kraljski Dalmatin – 200 godina zadarskog i hrvatskog novinarstva u europskom kontekstu*, Zadar, 2007, str. 91–101.

tipa. Novine su, smatra Anderson, pridonijele pojavi novog "linearnog" shvaćanja vremena naspram kojeg se sebe i zajednicu shvaća "okomitim", a osim toga su, pored knjiga, odigrale ključnu ulogu u unifikaciji srodnih vernakulara u "tiskarskom kapitalizmu", odnosno u oponašanju njegova učinka.¹⁸

LITERATURA

- Benedict Anderson, *Nacija: zamišljena zajednica*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- Nedjeljka Balić-Nižić, "Književno i kulturno djelovanje Ivana Kreljanovića – Albinonija, jednog od urednika Kraljskog Dalmatina", u: *Kraljski Dalmatin – 200 godina zadarskog i hrvatskog novinarstva u europskom kontekstu*, Zadar, 2007, str. 91-101.
- Zrinka Blažević, *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije*, Barbat, Zagreb, 2002.
- Ernest Gellner, *Nacije i nacionalizam*, Politička kultura, Zagreb, 1998.
- Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771.-1939.*, Biblioteka novinarskih djela, Zagreb, 1962.
- Christophe Jafferlot, "For a theory of nationalism", u: *Revisiting Nationalism. Theories and Processes*, C. Hurst & Co., London, 2005., str. 10-61.
- Petar Karlić, *Kraglski Dalmatin (1806-1810)*, Matica Dalmatinska, Zadar, 1912.
- Rudolf Maixner, "Nešto o listu Regio Dalmata – Kraglski Dalmatin i njegovu uredniku Benincasi", *Rad JAZU. Odjel za filologiju*, knjiga 290, Zagreb, 1952, str. 113-128.
- Maršal Marmont, *Memoari*, Logos, Split, 1984.
- Stijepo Obad, "'Kraljski Dalmatin' 1806. - 1810. (Uz 190. obljetnicu izlaženja lista)", *Zadarska smotra*, br. 1-3, 1999, str. 559-637.
- Ivo Rendić-Miočević, *Hrvatski identitet*, "Adamić", Rijeka, 2006.
- Lan Scales i Oliver Zimmer, "Introduction", u: *Power and the Nation in European History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, str. 1-29.
- Anthony D. Smith, *Nacionalizam i modernizam*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2003.
- Ljerka Šimunković, "Kraljski Dalmatin i problem prevođenja", u: *Kraljski Dalmatin – 200 godina zadarskog i hrvatskog novinarstva u europskom kontekstu*, Zadar, 2007, str. 255-266.
- Dubravko Škiljan, *Govor nacije*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
- Mirjana Šokota, *'Kraglski Dalmatin' (Bibliografija)*, Narodni list, Zadar, 1989.

¹⁸ Opširnije vidi u: Benedict Anderson, *Nacija: zamišljena zajednica*, Zagreb, 1990. Dobar i sažet kritički osvrt na Andersonovu teoriju vidi u Christophe Jafferlot, "For a theory of nationalism", *Revisiting Nationalism. Theories and Processes*, London, 2005: 15-18.

Zlatko Vince, "Rječničke, posebno terminološke osobine 'Kraglskoga Dalmatina'", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio lingvističko – filološki* (2), sv. 3, Zadar, 1962, str. 66-83.

Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002.

Josip Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Dom i svijet, Zagreb, 2002.

ÜBER DAS IDEOLOGEM DALMACIJA/DALMAZIA IN "KRAGLSKI DALMATIN"

ZUSAMMENFASSUNG

Das Hauptthema dieses Beitrags ist eine Analyse der Ideologeme in den in kroatischer Sprache verfassten Texten der Zeitung "Kraglski Dalmatin" (1806-1810). Berücksichtigt wurden nur diejenigen Ideologeme, die auf Dalmatien und auf die benachbarten Regionen Bezug nehmen. Besonderer Schwerpunkt wird auf die Beschreibung der Ideologeme gelegt, die im Kontext der Gestaltung der neuen politischen Gemeinschaft eine wichtige symbolische Funktion haben. Die Resultate der Analyse und die Häufigkeit der ausgewählten Ideologeme sind im Kontext der Entstehungsgeschichte des Begriffs "dalmatinische Nation" dargestellt. Um diese Begriffe noch detaillierter zu erklären, benutzte der Autor des Beitrags mehrere neuere theoretische Arbeiten über die Nationen und den Nationalismus als Quellen.

SCHLÜSSELWÖRTER: *Dalmacija* (Dalmatien), "dalmatinische Nation", das Ideologem, "Kraglski Dalmatin"